LU
V7875kont
Vinnichenko, Vladimir
Контрасти
Title transliterated: Kontrasti

30

Vinnichenko, Volodimir

В. ВИННИЧЕНКО

КОНТРАСТИ

ED Kontrasti

Київ, 1919 р.

Друковано 25.000 примірників.

Vinnichenko, Volodimir

В. Винниченко

22 x 14

КОНТРАСТИ

Kontrasti

Вид-во "Дзвін"
Київ, 1919 р.

LU
V7875 Kont

617167
22.8.55

Контрасти.

Нарис.

Гликерія випила вже третю чарку густого, міцного лікеру і почуває себе надзвичайно приємно: так любо, так затишно сидіти, спершись спиною на дерево, і ліниво прислухатись до сих згуків, змішаних з балачок спільників пікнику з лопотіння листя, з щебетання пташок, з дзвону пляшок, виделок, ножів, тарілок. По всьому тілі розлита така хороша, ніжна втома, у грудях дзвенить якесь мягке, тепле, добре чуття, не хочеться ні рухатись, ні говорити, — хочеться тільки щасливо, радісно усміхатись. Те незадоволення, яке було в неї з-початку від того, що вибрали для пікнику сей лісок, тепер щезло, і вона вже навіть залюбки заговорила б до Каті, як би не ся втома.

Гликерія приплющує трохи очі, і їй здається, що вона тихо-тихо пливе на якихсь оксамитових, теплих хвилях, які мягко колихають її, а перед нею плавко проходить ся картина прогалини з розстеленими скатірками, повними пляшок, тарілок, всяких наїдків, напоїв з сидячими, напівлежачими постатями знайомих мужчин і подруг. Вони щось говорять між собою, кричать, регочуться, але вона не прислухаєся добре, — їй доволі сих згуків не гучних, мирних, гармонійних.

Сонце вже заходить десь там за деревами, і рожеве світло його косих променів не б'є, не ріже в очі, а так спокійно, фарбує листя, постаті, екипажі, розпряжених коней, кучерів, самовар з синім димом, рожеві, білі, темні убрання панночок і мужчин; всі ці фарби мішаються з рожевим кольором і вбірають в себе очі.

— Катерино Ісаєвно!... Змилуйтесь!... Господь мене вбий, не винен! Присягаюсь вам постолами Магомета, — молить про щось, „сей комік Жабурин", як звуть його знайомі, і стає навколішки перед Катею, якось кумедно витягаючи до-гори свою маленьку головку. Катя схиляє на бік голову, сміється і б'є його серветкою по плечі. Сей „комізм" Жабурина, його присягання, залицяння до Каті давно вже відомі Гликерії, але вона дивиться на них, добродушно посміхається й почуває себе ще краще.

— Жити треба, моя пані, вміючи! — говорить Іван своїм тихим, мелодійним баритоном, наливаючи Соні в чарку вина. — Не склавши руки на порожніх грудях, — як сказав якийсь поет, — плисти за життям, а самому гребти... А перш усього — треба твердо й завжди памятати, що ти живеш... Люди се забувають якось, все збіраються, готуються до якогось будучого життя. А се страшна помилка!... Ох, яка помилка!

Він з жахом дивится на Соню, що спокійно слухає його, і видно по її млявім, дуже напудренім лиці и синіх, вялих очах, що вона думає щось своє, таке ж десь вяле і мляве, як і вся її повна, покійна постать. Але Іван своїм звичаєм, не бачить того, — бліде, нервове лице його, з чорною, гострою борідкою і вдумливими очима, зхвильоване і, видно, трохи пяненьке; білий, широкий лоб його з тою знайомою Гликерії жовтизною по краєчках, укритий дрібними краплинами поту: губи, видно, сухі й гарячі. Гликерія прислухається знов і чує, як він говорить:

— Мені, знаєте, здається, що з такого погляду можна згодитися з словами Христа: „не печітеся“, в перекладі: „не турбуйтеся, не клопочіться“. Розумієте? Не те, що не купуйте собі на завтра чаю й сахару, а не уявляйте собі ріжних неприємних почувань... Те найголовнійше... Почувань! Що ж таке життя, як не довгий, довгий ряд усяких почувань?... І зараз, в сю хвилину, я ж и в у, я маю якісь почування, хоча б і від сього вина... Не все одно? Через що ж сє життя мусить бути гіршим, ніж те будуче, для якого всі так клопочуться, і головним чином клопочуться до самої смерти?! Теперешні переживання ввижаються за переходні, а от там десь, ніби то в будучому, буде все. І біжать, біжать, поспішаючись одмахуються руками од всього, а як не можна одмахнуться, ледве приторкнуться губами і знов спішать і, помітьте, минають те, чого шукають. Шукають життя, а воно у них перед носом... Ви вдивіться, вдумайтесь, скільки життя у кожного чоловіка, скільки гри, думок, почувань. Ви тільки слідкуйте за кожним так про себе — і ви побачите, скільки втіхи се дасть. Люблять слідкувати за життям звірят, а те забувають, що самий цікавий звір — то чоловік. Яке багацтво руху, життя!...

Гликерія одводить від його очі й починає слідкувати. Дійсно, скільки руху, життя! як все приємно, мило! Он сидить на дишлі брички кучер Семен і, попихкуючи „ароматною“ папироскою, балакає з Дунькою. Дунька біліє серед зеленого своїм білим Фартухом і, заклавши руки за спину, очевидячки, кокетує з ним. Але Семен, видно, не дуже то вважає, бо дивиться кудись повз Дуньку і десь, певно, своїм звичайним тоном говорить:

— Нам єті хвакти вже звесни... шукай дурніщих!

Гликерія дивиться на Дуньку, як та жваво і граціозно повертається своїм станом, і вже не почуває того не-

приємного, ревнивого чуття, що завжди ворушилось у неї, коли вона дивилася на свою покоївку. Їй думається, що дуже гарно було б оженити Семена з Дунькою, і навіть уже уявляється їй, як вона після того, як побереться з Іваном, покличе Дуньку і, пообіцявши дати добрий посаг, скаже, що буде старатись за неї перед Семеном; як Дунька дуже-дуже почервоніє і, затуливши лице рукавом, утіче на кухню, і як всі будуть сміяться веселим, хорошим сміхом... Справді, як легко можна зробити своє життя таким, щоби в нім було більше приємного, ніж неприємного, як можна жити повно, радісно, щасливо.

— Панове! панове! — кричить Микитенко. Оповіщаю вам велику новину!

Всі замовкають і дивляться на його незграбну, дужу постать в незграбнім сюртуці з довгими полами. Микитенко прийма урочисту позу, підніма руку і чекаючи замірає.

— Ну? — нетерпляче питає Катя.

— Слухайте!... Всі слухають? У Зінаїди Карловни одне ухо вище другого!... Ха-ха-ха, — і Микитенко задоволено регочеться, дивлячись на трохи зчервонілу Зіну.

— Фі! Який ви дотепний! — кидає Женя і знов повертається. Але Гликерія вже не бачить недотепности Микитенка, який завжди має на се претензію; їй цікава ся гра поглядів, сміху; то зневажливого, то дурноватого, то лінивого, цікаво се життя ріжних почувань, яке пробивається крізь байдужі рухи, крізь прудкі погляди, крізь незначні слова і фрази.

— Не хочете? — держачи над Сониною чаркою пляшку з лікером, питає Іван. — Се ж лікер... Гликерія, лікерь і я, — говорить він старий каламбур і показує рукою на Гликерію, на пляшку і на себе. Виходить, ніби він два рази говорить: Гликерія, Гликерія. Соня усміхається, але мовчки крутить головою.

— Ну, значить, я соло — підіймаючи чарку до роту і обережно пьючи з неї, добродушно дивиться він на Соню. І Гликерію вже не дратує так неприємно, як перше, сей каламбур з її негарним, мужичим імям, а навпаки, здається дотепним і повним змісту. Виходить, що вона, він і вино складають з себе щось єдине, яке все-таки висловлюється в одному: Гликерія. І їй так любо дивитись на се миле, розумне лице коханого, на його білі, невеличкі руки з довгими, чисто скульпторськими пальцями, на глибокі, пекучі очі. Хочеться ніжно-ніжно взяти сю хорошу голову, притулити до грудей і мирно, щасливо замерти під сей гармонійний гомін природи й людей, під сі ласкаві, тихі почування.

— Ваня! — ласкаво, тихо говорить вона солодким голосом, і хоча не знає, що сказати йому, але почуває потребу хоч згуком голосу висловати своє хороше, добре чуття. Катя озирається, дивиться на неї й Івана і знов одвертається. Але „Ваня“ ставить чарку і, щось згадавши, не чує її й, звертаючись до Соні, що задумливо мне повними, пухкими руками серветку з ініціалами Гликерії, починає живо говорити:

— А таке зявище, як контраст? Га? Тут вам все: й історія думки, й історія людського слова, і естетика і... Тут все! Візьміть ви хоч таке, ну...

Іван водить очима навкруги і зупиняється на конях, що пасуться біля екипажів.

— Ну, візьміть хоч сих коней. Дивіться, як переплітаються фарби, які контрасти, які тони... Чорне й біле! Одне чорне не зробить вам такого враження, а поруч з білим воно грає видатну ролю, відтіняється, виступа рельєфно, грає... А псіхика? Наприклад, цінізм і святість, поруч одно з одним. Тут просто дух захоплює! Я хочу ліпити тепер одну річ. Так знаєте, тема така — огидливе

і гарне. Огидливе мусить бути жінкою, не дуже старою, але страшенно гидкою, з таким, знаєте, розпустним виглядом в обличчі, з страшенним цінізмом душі й тіла. А поруч молодий, гарний юнак з полумям сили й такого, знаєте, захоплюючого бажання боротьби за добро, за красу; невинний, чистий, палкий! І одне поруч з другим. Контраст який!

Гликерія згадує, що той будинок, який вони обдивлялись, щоб наняти, і в якому вже постановили зробити деякі переробки за-для Іванової майстерні, хазяїн (як казала швачка) несподівано продає комусь. Певно, доведеться шукать другого, або з новим хазяїном знов говорити.

— Ваня! — кличе вона знов.

Іван озирається, кидає „зараз", „зараз" і знов звертається до Соні.

— І помітьте: такі контрасти на кожному кроці, в кожному зявищі; вони міняються, чергуються, складають з себе самих знов контрасти. Се така гра, знаєте... я страх як люблю слідкувати за ними! Буває стільки краси, стільки змісту, що аж знемога якась на тебе впаде.

— Ваня!! — голосніше гукає Гликерія і чує, як їй щось неприємно-гостро проходить у серці, а голос став тонким і різким. Катя знов дивиться на неї й на Івана, саркастично посміхається й одверта голову.

— Зараз, зараз! — кидає „Ваня". — І видно, що люде так страшенно консервативні, пасивні. Наприклад, прилипились до одної форми, старої, збитої форми краси і гадають, що в ній все, що... дійшли до геркулесових стовпів!...

Гликерія почуває, як гаряча хвиля крови підіймається їй у груди, надавлює їх і вогнем суне до лиця. Їй соромно до болю, до скаженої злости. О, який сором! Він навіть не хоче дивитись на неї, а вона уявляла, що у його

справді є якесь чуття до неї. До неї, до цього гострого, пацючого лиця з рідкими зубами й рябуватими щоками, з цею мізерною, жовтуватою косичкою. О, прокляття? Вона, дурепа, могла думати, що її мілійони, мужичі, батьківські мілійони, які ще, здається, пахтять вівцями й потом наймитів, сі мілійони не мають ніякого значіння для його. Вона, ідіотка, могла думати, що ся артистична, ніжна натура на неї звернула свою милостиву увагу, а не на мілійони, що вони, оці панки, інженери, чиновники, генеральські дочки, тітулярні, благородні, що вони пють її вина і катаються на її конях з-за любови й поваги до неї. О, прокляття!

Їй хочеться, як, бувало, робила малою, з лютим вереском упасти на землю й люто битись об неї головою; хочеться несамовито схопитись і з ненавистю упястись нігтями в се ніжне, брехливе лице з глибокими очима; хочеться дико, по-мужицьки, схопити за край скатирки, шпурнути на них сими пляшками, тарілками і хльоскати їх нею й кричати: „геть звідси! геть з мого лісу, голоп'яті! геть! геть!“

Але вона тільки раптом сідає рівніше, міцно впинається руками в сукню, так що аж пучкам боляче, і починає важко дихати. Вона знає, що вона зараз страшенно негарна, що кров, приливши до голови, робить її лице не червоним, як у других, а якимсь буряковим, губи стають тонкими та білими і гостре лице, з вузькими пронизуватими очима, стає ще більш схожим на пацюче. Але їй тепер дарма. Показать, зараз же показать йому і їм, що вона хоче начхать на них, що вона і на мизинний палець не вважа на їхне благородство і не потребує їхнього товариства.

— Треба, щоб воно вас захоплювало, щоб ви не спали! — гарно одкидуючи свій темнорусий, шовковий чуб,

палко говорить Іван. — Треба зміняти свої почування, тасувати їх, як карти, вишукувати їх в кожній дрібниці, в кожній незначній прояві всякого життя!... А для сього контраст найбільш відповідає. Він не дає застигнути думці, він дратує нерви... Хай погане, хай гидке буде в сьому контрасті, — тут ходить не про факт, а про ваші почування...

— Ха-ха-ха! — раптом вирива́ється у Гликерії з грудей злістний, дзвінкий від цеї злости сміх.

Іван, Соня, Женя і ще де-хто озираються на неї.

— Ха-ха-ха! — підводиться вона трохи. — Се цікаво!... Уявляю... Не факт, а почування. А ну, от візьміть, візьміть скиньте зараз ваш сюртук і черевики і лізьте на дерево. А ми будемо дивитись. Це буде теж контраст.

Іван трохи здивовано і пильно дивиться на її лице й одповідає:

— Ну, сказати, се буде не контраст, а... а відхилення від норми, від звичайного. Воно подібне до його, але тільки...

— Зовсім не подібне! — скрикує різко Гликерія. — Зовсім не норма. Самий справжній контраст, і як раз на ваш смак. От скидайте сюртук і лізьте!

Іван стискує плечима й одвертається, панночки ж здержано сміються. Але це ще більш дратує її. Вона стає на коліна і, нервово шарпаючи хустку, говорить:

— Ну, от я хочу цього переживання, цього контрасту! Я хочу, щоб ви полізли на дерево. Іване, лізьте! Це моє бажання, зробіть же!

— Це — вередування, Ліко, — знехотя посміхається Іван, — а не бажання... І воно трохи не личить тобі...

Гликерія чує, як нова, ще дужча хвиля несеться з грудей в лице, чує, як загоряються в неї очі, але вона вже не може спинитись. А! не личить? Їй з лицем кухарки, їй мужичці не личить, а як би це сказала Катька,

їй би не тільки личило, а було б „справжнім, дужим, гострим, естетичним“ і всяким контрастом. Ну, так от же вона хоче цього, і так мусить бути.

— Все одно — личить не личить, а я хочу! От і все! Будете лізти? Ну?

Вона встає, випрямляє свій дужий, гарний стан з розкішними формами і чекаючи дивиться на його. Іван закидає трохи назад голову і, озираючи її з ніг до голови трохи здивованим, трохи зачарованим поглядом, мовчки посміхається.

— Ну, Іване? — я чекаю.

— Не можу, Ліко, — жартовливо розводить він руками.— Цього, їй Богу, не можу... За такі контрасти мене до людей не пустять, а то і в участок не довго. І я не розумію, що за фантазія така зразу. І цей тон, поза.

Він знов озира її з ніг до голови, дивиться на її лице, повне затриманої, скаженої злости, на білі губи, на гострий, негарний ніс, знов переводить очі на чудовий, стрункий стан, який, здається, на жарт хтось притулив до цеї незграбної голови. Вона бачить ці погляди, і в неї пролітає думка, що він любується цим контрастом тіла і голови. І їй ще дужче хочеться зробити щось дике, щось образливе для його.

— Не хочете? — закида вона гордо голову.

Балачка вже й на другому кінці стихає, і Гликерія, не повертаючи ні голови, ні очей, бачить, як Катя виясняє иншим причину суперечки, і чує, як та повинна насмішкувато і зневажливо всміхатись. Іван теж устає на ноги, струсює з штанів крихти і говорить:

— Не то, що не хочу, а просто не можу виконувати такі, такі дикі бажання. Я просто таки дивуюсь.

Гликерія круто повертається, так що поділ сукні аж вітер здійма біля неї, і кричить до екипажів:

— Семен! Запрягай мою бричку! Хутко!

— Ліко! — тихо говорить до неї Іван.—Що з тобою?!.. Що за фантазія? Се ж образа...

„А мені начхать!“ — хочеться крикнути їй, але вона тільки зривається з місця і прудко йде до брички, біля якої, не знаючи, що почати, стоїть Семен і з здивованою пикою щось говорить до Дуньки. Гликерія знає, що й ся буде лаять її й судити на кухні з другою прислугою, і їй хочеться кинуть їй гроші, затопать ногами і вигнать, зараз же вигнать.

— Чого стоїш?! Що за розбалакування?— накидається вона на Семена. — Запрягай!!

Вона ще трохи дивиться на похіпні рухи Семена, який починає вовтузитись біля упряжі, потім повертається і йде до спільників пікнику, що збились до-купи, тихо балакаючи; назустріч їй вибігає Жабурин і, витираючи невеличкими кулачками своє маленьке, руденьке обличча, починає плаксивим голосом:

— Гликерія Панасовно! Змилуйтесь, куди ж так рано? Тільки розвеселилися — і трах! до-дому... А тут лихтарики, чайок, повітрячко... Гликерія Панасовно! Забудьте...

Гликерія не слуха його і, звертаючись до всіх, говорить холодним і трохи здивованим тоном:

— Панове! Мене дивує просто... Я собі поїду, а ви можете зоставатись. Кучера і покоївка і без мене до-дому дорогу знайдуть...

Але, кажучи се, вона вже знає, що вони ні за що не зостануться тут без неї, без хазяйки сих вин, наїдків, „лихтариків, чайків“, сих кучерів і коней. Вона се бачить вже по холодних, ображених фізіономіях панночок, які починають розшукувати свої капелюхи, накидки, рукавички і т. и. І їй се і приємно, і злістно, і ніби соромно за себе. На Івана вона не дивиться і не знає, чи він сердиться, чи

дивиться на неї своїм пильним поглядом, чи всміхається, немов кажучи: „О, мені се давно вже відомо".

Коні запряжені, всі розсажуються, і Гликерія чує, як Катя злістно каже:

— Я з цею мужичкою більш ніколи нікуди не поїду! Ніколи!

Їй хтось щось тихо одповідає, чується сміх, образливий, тяжкий сміх. Семен, Хома і Дунька поспішаючися складають на свою бричку самовар, тарілки, порожні пляшки і теж щось говорять і сміються. На Івана Гликерія не дивиться, але почуває, що й він повинен теж сміятись.

Вона сідає на свою маленьку на двох зроблену бричку, бере в руки віжки і з замиранням серця прислухається, чи не чути Іванових ступнів. Вона загадує: Коли він сяде на своє місце поруч з нею, значить, не все ще порвано, коли ж піде на другий екипаж, значить... Ну і начхать... хай іде, все одно! Хай іде!

Вона шарпає віжками і злістно кричить на коней:

— Н-но!!

Почекайте! — чується біля брички знайомий голос. — Я ж ще сяду...

Гликерія з похмурим, напруженим лицем зупиняє коней і чекає, поки Іван умощується біля неї. Нарешті рушають: попереду Гликерія з Іваном, потім два екипажі з останніми і на кінці Семен та Дунька з посудою й недоїденими наїдками.

Сонце ніби теж розсердилось і, страшенно червоне від гніву, показує иноді крізь дерева своє кругле лице; берестки, молоді дубки, схиляючи на зарослу шпоришом, мало накочену доріжку свої віти, чипляються за капелюх, за одіж і ніби бажають спинити гостей. Коні теж, здається, незадоволені — часто фиркають, махають хвостами і, ніби

одганяючи оводів, озираються на Гликерію і, одвернувшись, насмішкувато пирхають.

Гликерія робить вигляд, що дуже пильно править кіньми, й не озирається до свого сусіди, але знає, що він дивиться на неї, і їй хочеться, щоб він заговорив, бо тоді мусить менше дивитись на її надто негарне у профіль лице, і хочеться, щоб він не говорив, бо прийдеться одповідати, а вона чує, що наговорить, за що буде потім каятись.

— Ліко.... — тихо починає Іван.

— Я з вами не балакаю! Прошу не звертатись! — хутко й навмисне з побільшеною злістю говорить вона і шарпає віжками.

Іван хвилину мовчить.

— Але ж... Хм... кумедно трохи справді, — зачинає він знов.— Наробити дурниць, образити людей, зіпсувати їм вечір — і не звертайтесь до неї...

— Чим я образила? Чим? — швидко повертає вона до його лице й дивиться в його спокійні, добрі і злегка затуманені вином очі.

— Чим? Своїм вередуванням...

— Ха-ха-ха!... — одвертаючись, сміється вона робленим сміхом.— „Вередуванням"!... А ви, а ви... — раптом гнівно й з щирим вибухом злости повертається вона. — Ви не образили мене? Га? Я тричі кличу вас, а вам навіть важко було повернути до мене свою...— їй хочеться сказати „благородну", але вона здержується...— свою горду голову! І вам більш цікава Соня, ніж та, що буде жінкою вашою. О, я знаю, все знаю! Ах годі, годі!!

Вона нервово б'є віжками блискучі крижі коней, і екіпаж стрибає вперед і, підіймаючи вітер, минає берестки й дубки, що хапаючись дряпають капелюхи, крила брички і зникають позаду.

Лісок кінчається, і коні виносять їх у поле. І зразу перед очима їм видко на небі край чорної хмари, яку наче хтось тільки вистромив з-за краєвиду, щоб сонце позолотило й погріло її своїми червоними, як полумя, промінням.

— Все одно, дощ був би! — кидав холодно Гликерія до Івана, показуючи на небо. І чи від сеї хмари, чи від того, що вона виїхала з лісу, чи від мовчання Івана, Гликерії рівний, довгий степ здається якимсь похмурим і нудним. Якось голо, сіро, одноманітно, а до того ще сей широкий, великий шлях, що йде по-над ліском і тягнеться туди, у степ, до самого міста. Покритий весь дрібним, як пудра, мягким порохом, що здіймається під колесами й за возом, як дим, що сіро вкриває собою на де-кільки саженів хліба, цей шлях, з сірим запорошеним буряном з боків, здається схожим на старого, змученого, знесиленого життям чоловіка.

Звернувши на шлях, коні починають чогось косо дивитись у бік, до ліска. Гликерія поверта туди голову і бачить кроків на 30 від шляху якусь масу рудих свиток, жовтих брилів, чорних та червоних хусток, босих ніг, якихсь довгих, білих палиць, клунків, грабель. Вони то рухаються, то спокійно лежать на землі у холодку під деревами, тінь од яких довгими, незграбними пасмами сягає аж до шляху. Біля рову, що поділяє ліс від поля, горить вогонь, а коло його стоять якісь постаті з голими спинами й, простягши руки над вогнем, щось роблять. Гликерія дивиться на ці голі, широкі, смугляві й білі спини й ніяк не може зрозуміти, що роблять ті люде над вогнем без сорочок. Вона озирається до Івана і бачить, що і той, висунувшись з-за неї й приплющивши очі, теж дивиться і, видко, також не розуміє.

— Хто-то? — питає він.

— Полтавці... Заробітчане...

— А що то вони роблять біля вогню?

— Не знаю... Я сама дивлюсь...

Гликерія зупиняє коней і озирається. З лісу виїзжають останні екипажі і, підїхавши, теж зупиняються. Починаються роспитування, догадки, міркування. Але Гликерія не видержує й, звертаючись до маси, гукає.

— Ей ви!... Чуете?... Ей там!...

Голі спини повертаються, але все-таки держать руки над вогнем, і не видко добре, що в них е. По масі свиток і брилів проходить шамотіння: де-хто підводиться, де-хто встає, хто стояв спиною, повертається лицем до шляху, І Гликерія бачить під брилями червоні й темні обличча, яких роздивитись добре не можна. Вони щось говорять одно до одного і знов дивляться на скупчені екипажі, певно, не розуміючи, чого хотять від них ці гарно одягнені, чисті, багаті люди. Гликерія зверта коней на борозну, що тягнеться по-над шляхом, обережно переїзжає її й наближається по траві до заробітчан, серед яких шамотіння стає більшим, а голі спини накриваються свитками. Тепер їй уже виразно видко обличча, тільки які вони всі ніби однакові: темні, худі, похмурі і всі наче одного якогось сірого кольору,— нема ні білявих, ні чорнявих,— усі сірі. З валки виступає де-кільки мужчин у брилях і в гнідих чумарках, і один з них, невеличкий чоловічок, в широких вибійчанах штанях з вузькою, довгою латкою на всю колошу, підходить ближче й, уклонившись, скидає бриля. Гликерія придивляється й розуміє тепер, чого всі вони однакові: на бороді, на вусах, на брсвах, у зморшках лиця, навіть на віях у чоловіка, як на буряні край шляху, лежить густо сірий порох, що навіть засох йому на губах чорненькою ниткою. Тільки на тімї волосся виразно чорніє.

Вона переводить очі на других і бачить, що й ті всі покриті порохом з ніг до голови, так що видко навіть крізь розхристані, брудні, товсті сорочки сірі груди.

— Що ви робите тут? — питає вона в чоловічка.

— Спочиваємо, пані, — ще раз уклоняється він, — стомились, то й спочиваємо трохи...

Другі екипажі (крім Семенового) теж підїзжають і зупиняються. Чоловічок дивиться на них і стурбовано озирається до своїх, що підступають ближче несмілою ходою. По вальці заробітчан проходить ще більщий рух. Гликерія бачить, як, лежачи укупі, дівчата й хлопці підводяться, сідають і починають дивитись у їх бік, і у дівчат обличча хоч такі ж худі і зморені, але не сірі, а червоні й так попечені сонцем, що шкура в деяких місцях пооблазила, а носи блищать, наче помазані салом. Вони, видко, повмивались.

До передньої купки заробітчан підходять другі й мовчки зупиняються біля них. Тут — і зовсім молоді хлопчі підлітки, і дівчата, і дядьки з бородами й глибокими зморшками, повними пороху.

— А що то робили ті люди он там біля вогню... без сорочок?—питає Гликерія, показуючи головою на дим, що стелеться по-над ровом і пливе вузькою хмарою між деревами. Чоловічок теж дивиться туди і спершу не розуміє, але потім раптом засоромлюється й, ніяково всміхаючись, каже:

— Та то, знаєте, так... ходять коло себе трохи...

- Як то „ходять коло себе"?

— Та так, чепуряться... Звиніть на слові, в дорозі завелась нужа... ну й той...

— Що?? — зі страхом скрикує Гликерія.

— Нужа, нужа... Ну й той, печуть... Вона вогню не любить, зараз падає. Так, як держиш сорочку над вогнем,

а вона й падає... Мити нема коли, та й нема чого, де була яка перемінна сорочина, на хліб перевели.

Чоловічок добродушно й трохи сумно посміхається й дивиться на Гликерію, а їй виразно вже уявляється, як стоять от-такі ж запорошені люде і держать над вогнем брудні-брудні сорочки... Вогонь лиже і смаже сорочку, а огидливі паразіти повзуть так тихо, вяло і падають з тріском у вогонь. Брр!

— О, Боже! — повертається вона до Івана, огидливо поводячи плечима й почуваючи, як їй аж за горло щось давить від цеї уяви. Іван не одповідає їй, — лице йому якесь напружене, скривлене, і очі дивляться пильно на робітників. З екипажів чується: „Що?... що?...“ і потім: „о, Боже!... Та не може бути!“

Гликерія злазить з брички й на щось підходить ближче до заробітчан. Злазять також Іван, Катя, Гусляр, Женя та инші й також підходять до них.

— Чого ж ви так... Хиба роботи немає? — говорить Гликерія.

— Хм... роботи... — посміхається чоловічок і починає оповідати, як вони два тижні вже блукають од економії до економії, з міста в місто, й нігде не можуть знайти тієї роботи.

— Літо, Господь його святий зна, випало неврожайне. Хліба висохли, згоріли, скрізь вправляються своїми руками. Що було грошенят з дому, зїли, а тепер хоч живим до Бога лізь. Думалось, хоч погорюєм літо, та все-таки принесем до-дому якусь копійку, чи за землю заплатити, чи себе прохарчувати. А тепер от-таке. Хоч сядь та плач...

Чоловічок оповідає, а дві купи людей стоять і дивляться одна на одну, але дивляться не так, як незнайомі між собою люде, а так, як дивляться звичайно в музеї на воскові фігури, тільки одна група дивиться з виразом якогось

жалю, огидливости, страху, а друга — заздрости, похмурої туги й ніяковости.

— Ось, зрана й макового зерна в роті не було, — посміхається чоловічок, винувато якось дивлячись на Гликерію й Івана: — люде вкрай попристававали. Доросле то ще так-сяк теліпається, а молоде зовсім припало до землі. Як не найдемо ще тут роботи, то вже й Господь святий зна, що його думати далі...

Гликерія дивиться на якогось хлопця год 14, помічає, що він дуже схожий на її брата, Василька, — таке ж худе личко з довгим підборіддям і тонким носом, такі ж оч смирні й добрі, — і їй стає вмент жалко-жалко цих людей. Їй уявляється, як вони лежать от-такими ж купами десь на базарах, чекаючи наймачів, як ганяє їх з місця на місце поліція, а вони несміло, покірливо гуртом поступаються їй. Потім, не дочекавшись в одному місті, ідуть у друге. Ідуть степом: степ довгий, безкраїй; зеленіють чужі хліба, мріють могили на обрії. А сонце пече — ні вітру, ні хмари порох з битого шляху димом лізе в очі, в вуха, в ніс, у рот. Хочеться пити, а води немає, або така тепла в баклажках, що аж гидко у рот взяти. Ноги щемлять, тіло мліє, у грудях страх за будуче й пекуче бажання їсти, їсти!

Вона озирається до екипажів і зустрівається з поглядом Івана.

— От цé контраст! — говорить Іван, поширеними й смутними очима показуючи на одну й другу групу. — Це справжній контраст.

Але Гликерія навіть не дочуває добре, що він каже; їй жаль, страшенно жаль заробітчан. Вона нічого не одповідає йому, а найшовши очима Семенову бричку, гукає:

— Семен!... Семен!... Їдь сюди!

Семен поверта коні, гецає по борозні й хутко підїзжа до неї.

— Там зосталось що-небудь?... Хліб, мясо?... — питає вона.

— Зосталось...

— Виймай сюди все, все!... Треба людям цим дать...

Зачувши „хліб, мясо", полтавці як електричною течією проймаються. Вони жадно переводять очі на Семена й починають зорити за ним. Забачивши, що він зліз з брички й почав щось виймати з неї, вони починають посовуватись вперед, поминати панів і наближатись до брички. Гликерії видно, що й чоловічкові страшенно хочеться побігти туди, але він з делікатности стоїть перед нею без бриля, щось говорить і тільки иноді погляда на Семена пильним оком.

А Гликерії аж досадно дивитись, як Семен, з своїм звичайним флегматично-покійним виглядом і з „ароматною" в куточку рота, по-малу вийма французські булки, якісь коробки і, морщачись від диму з „ароматної", що лізе йому прямо в око, не хапаючись кладе до-долу.

Помітивши щось надзвичайне біля брички, й останні заробітчане підходять ближче, й навіть коло вогню нікого не зостається,— валяються тільки свитки, клунки, коси, граблі й таке инше.

Валка починає густи, турбоватися, чуеться шепотіння:

— Прислано панів з хлібом. Годувать будуть на одробіток.

— Де на одробіток?... Це наймать зараз будуть. Дають по 50 на своїх харчах.

А в другому місці, надто де дівчата:

— А диви он у тої, що з квітками на голові... Десь дороге! Й за пять рублів не купив би!

— Цить... Слухають!

— Та й вино їм давать? — вмить гукав Семен.

— Ах, Боже ти мій! — нервово повертається до його Гликерія — усе, усе, давай:

І їй видно, як Семен, звертаючись до Дуньки, що склада все на розістлану долі скатірку, стискує плечима й, іронічно посміхаючись, щось говорить до тої. Потім обоє беруть за кінці скатірки і важно проходять до Гликерії повз заробітчан, які починають напирати одне на одного й зазирати скатірку. І після того, як хто зазирає туди, по валці проходить гомін і чути:

— Паляниці... Ковбаси...

А Семен тільки пихкає „ароматною" й иноді строго кричить:

— П-а-ді!

І коли його не розуміють, сердито говорить:

— А ну ж, з дороги! Повилазило, що несу?

Заробітчане уступаються, подаються трохи назад, і Семен з Дунькою урочисто проходять між ними, несучи скатірку, як покійника.

— Роздавать? — зупиняючись недалечко від Гликерії, питає Семен.

По слові „роздавать" по валці пролітає шум, як від подиху вітра у лісі.

— Роздавай, роздавай!

— Та й вино їм давать?

Гликерії хочеться кинутись на його й побить йому тим самим вином його голову.

— Семене! — стримуючи себе, глухо говорить вона і мовчки дивиться на його. Семен поспішно нахиляється до скатірки і перш усього виймає пляшку вина.

— У що вам наливать?... Давай там, — кричить він на заробітчан, що вмент обтовплюють його, — казанки, давай горшки.

Де-хто випручується, біжить до клунків і, справді, з казанком або горщиком вертається назад. Семен починає розливати вино, й іронічна посмішка знов зявляється під „ароматною". Гликерії навіть вчувається, як він повинен говорити до серьозної й посмутнілої Дуньки:

— Хамули!... Вони понімають на вині, як свиня на апальцинах. — Але Дунька, видко, не видержує, — нахиляється до скатірки і, витягши де-кільки паляниць, починає ламати й роздавати на всі боки. Коли Семен лив вино в казанки, мало хто розумів, щò то й на щò то, але коли в руках Дуньки біліє хліб, усі зразу починають простягати руки, товпитись, кричати, сопти, лаятись. Коли ж і Семен також береться за наїдки, робиться щось страшне. Гомін, крики, лайка, прохання, сльози, звіряче ревіння, гарячі, жадні погляди, великі, чорні руки, змучені обличча, брилі, хустки, картузи, — все це — мішається між собою, хвилюється, кипить. І потім цей запах, важкий, кислий якийсь запах поту, що кожного разу, як біля Гликерії хто проходить з них зовсім близько, душно обвівае її і крутить у носі. Серце її чогось беться дуже-дуже, а очі просто не можуть одірватись від цеї дикої, страшної картини.

Гликерія, глянувши до центру, бачить, як Дунька, бліда, з великими, зляканими очима (і через це дуже гарна), хутко кваплячись ламае хліб, совае в купу рук, простягнутих до неї, і в купі зараз же піднімається крик і гам, як вона знов совае їм шматки ковбас, якийсь папер, і це знов щезае там, як в безодні. Ось з валки, міцно тримаючи щось біля грудей, випручалась якась дівчина і, розгорнувши притулене, почина їсти з голосним цмаканням балик чи шинку, і очі її бігають на всі боки од страху, щоб хто не одняв. Балика вмент не стає, й вона знову пірнае у валку. Її не пускають, але вона чепляється руками за боки задніх, розгорта їх і всовується в середину.

не вважаючи на штовхани, якими наділяють її задні. Семен щось кричить, але чути тільки голос його, а слів не можна розібрати.

— Дядьку, мені!... Голубчики!... Ой рідні ж! хоч крихотку!... Куди?... Ой, Бога ради!... Не пускай!... Не давайте йому, він уже взяв!... Дядьку... А мені!... Дівчино, мені ж, мені... Ой, пустіть!... Змилуйтесь...

Біля самої Гликерії, важко сопучи, зупиняється той самий хлопець, що дуже схожий на Василька, і дріжачими руками починає виймати з коробки і пхати в рот сардинки. Руки йому залиті кровю, — видко, порізав їх об бляшану коробку; на підборідді теж кров, на коробці кров... Гликерії щось до болю, до муки душить серце; дихати важко од жалю, і хочеться скажено, голосно ридати.

— Боже! — чує вона за собою й озирається. Іванові очі горять, на лобі стоїть піт, губи дріжать, і сам він, здається, весь дріжить. Вона дивиться на других спільників пікнику і на всіх лицях бачить такий вираз, який бувае у людей, що дивляться на велику пожежу. Навіть Соня якось скривилась, напружилась і гостро дивиться у валку.

Іван витирае хусткою лоба й, одвертаючись, говорить до Гликерії:

— Не можу!.. Не можу дивитись!.. Я впаду. Така картина... такий жах...

— Що ж робити, Ваню, що ж робити?! — скрикує вона розбитим, сиплим голосом і з мукою хутко, нервово дивиться то на валку, то на його. — Я ж не знаю. Так жаль. Дивись, той хлопець... Ах, він вже пє з коробки!

Хлопець, перехиливши високо коробку, одхилив голову назад і жадно смокче з коробки масло, яке змішується з кровю й капав йому на сорочку.

— Панове! — раптом чув вона стурбований голос Каті. — Буря буде. Дивіться, хмара... до-дому треба!

Гликерія озирається. Той ріг хмари, що перше тільки ледве стирчав з-за краєвиду, тепер розрісся, розсунувся і чорно, грізно так суне за сонцем, мов бажаючи дігнати його й заховати в своїх суворих обіймах. А сонце, злякавшись, сховалось уже — і тіні немає, все сіро: і степ, і шлях, тільки хмара яскраво чорніє на сірому небі.

Але на Гликерію вона не робить ніякого враження. Вона мало-що добачаючим поглядом тільки обкидає небо й знов повертається до заробітчан. І бачить, що Семен щось кричить і махає порожньою скатіркою, а вони не вірять йому й, ще не пережувавши того, що в роті, товпляться круг його, просять, молять, зазирають за ноги, нишпорять біля екипажу. Семен, видко, сердиться й поглядає на Дуньку, яка ще не роздала всього. А лице її якесь чудне, дуже бліде, скривлене й негарне вже. Щось гостро коле в серце Гликерії, — вона догадується, що Дунька плаче; стоїть, роздає, а сама плаче. І хоча Гликерії цього добре не видно, але їй уявляється, як сльози хутко-хутко викочуються з її очей, біжать по щоках і падають на хліб, на сардинки, на балики.

Нема вже нічого і в Дуньки. Видко, що голод тільки роздратовано, але не втишено ні на крихту. За те несміливости в обличчах нема вже; деякі, певно ті, що випили вина, навіть виявляють щось вороже, злістне, нахабне. Гликерія бачить, як вони ходять, піднімають крихти з-під ніг, дивляться на панів і щось говорять і сміються. Але як негарно, як терпко сміються!

— Я дам їм грошей! — повертається вона до Івана і зараз же, не слухаючи його, поспішно вийма свій гаманець і нервово висипає собі в руку срібні, мідні й золоті монети.

— Поможіть мені! — кидає вона до Івана, не повертаючись і роскладаючи на руці гроші. Іван хутко виймає й

свій гаманець і, поспішаючи, починає теж для чогось розкладати гроші на руці.

— Слухайте!... Ей!... — кричить Гликерія до робітників.

Серед передніх зразу стає тихо.

— Ось ми... вам хочемо трохи... грошей. Ідіть сюди!

— Грошей!! — бурею прокочується по вальці, і в один мент Гликерія вже нічого не бачить й не чує круг себе, крім довгих, брудних рук, важко сопучих лиць, крику й тяжкого запаху поту. Тикаючи у всі боки гроші й щось кажучи до сіх темних облич, вона почуває, як хтось наступив їй на ногу і біль проходить їй аж в груди, як чиїсь руки давлять їй пальці, ззаду хтось дуже напірає і гаряче дихає в шию і чути таке сопіння, ніби хтось там котить щось важке-важке. А в ухах аж ляскає від криків:

— Панночко!... Рідненька!... Ой, Боже ж мій! Мені ж, мені, панночко!... А ну!... А диви!... Куди?... Пусти!... Панночко!... Ти вже взяв!... Золотий!... Господи!... Ой, Боже ж мій! А мені, а мені... Тю!... Панночко!

Гликерії важко дихати; грошей у неї вже немає, але її все не пускають, напірають, топчуть ноги, протягують руки, хапають їй пальці й не то цілують, не то гризуть їх, лаються, кричать і, здається, всі дихають на неї сим запахом поту, свиток і... горілки. Вона безпомічно, з острахом озирається й хоче покликати Івана, але бачить з-за брилів і хусток тільки кінчик його капелюха і чує теж такі само крики:

— Паничу!... Ой, ратуйте!... А мені ж... Руб, руб!... Куди?... То пополам, пополам... Стій!... Мені ж, мені!... Паничу!... Пане!...

Вона якось вибірається з валки. Гомін стоїть страшенний, невимовний. Гликерія бачить, що вже біля й тих спільників товпляться брилі й хустки, а попереду всіх висока, дужа постать парубка з лицем турка й дикими очима.

А хмара суне й, здається, сідає все нижче та нижче. На шляху здіймається високий стовп пороху й, крутячись, заверчуючи в себе соломинки, пірря, трісочки, біжить по дорозі.

— Панове! До-дому, дощ буде! — кричить Катя.

Але її мало хто слуха.

До Гликерії підходить Іван. Він важко дихає, витирає дріжачею рукою з лиця піт і має вигляд чоловіка який допомогав на пожежі, ледве вирвався сам з вогню, і тепер тільки з жахом і безнадійністю дивиться на велетенське полумя, в якому його праця пірнула безслідно, як крапля в морі.

— Ти знервувався дуже, — стурбовано дивиться Гликерія на його біле-біле лице, яке від чорних очей, борідки й капелюха здається ще білішим.

— Ні, так... трохи... А тут ще хмариться... — повертається він до почорнілого неба: — зараз грім буде.

— Поїдем до-дому, — говорить Гликерія, якій від усього цього робиться в грудях якось порожньо, нудно і безнадійно.

Стає темніше й темніше. Хмара рівняється вже з лісом і, ніби замисливши, зупиняється над ним. Робітники починають потроху одбігать до свиток, до клунків. Деякі ще товпляться біля Жені й Саші, деякі сваряться, кричать, лаються. На краевиді далеко-далеко моргає блискавка.

— Панове!— плачучим, ображеним голосом кричить Катя.

— Ну, що ж це справді таке? Я боюсь... До-дому...

Раптом, неначе злякавшись, що вони втічуть, звідкись із поля налітає, скажений вітер з порохом, з соломою, зриває капелюхи, піднімає до-гори одіж, гриви коней і злістно накидається на ліс, що грізно, сердито одповідає йому.

Гликерія бачить, що до них біжать робітники з якоюсь темною й сірою одежою в руках і щось гукають заднім. Ті також щось несуть і біжать до Каті, Жені й останніх.

— Дощ буде, панночко! — захакавшись говорить один із передніх, зупиняючись перед Гликеріею й Іваном. — Укрийтесь... Ось... що маємо... Свитку, ряденце... Воно не так змочить...

— А ви ж як? — вагається Гликерія, дивлячись то на робіників, то на Івана.

— Е, ми! — з усмішкою маха вільною рукою чоловік. — Дощ змие, а вітер висуше!... Ось... накиньте, то воно якось... Беріть, беріть... Карпо, дай паничеві...

Але Гликерія помічає, що Іван якось одсовується, ніяково дякує й кидає на неї погляди.

„Нужа!" — пролітає в неї думка, і знов щось здавлює глотку.

— Ні, ні, спасибі! — поспішно говорить вона. — Ми й так.. У нас є зонтики... Ми встигнемо ще втікти... Спасибі, спасибі... Укривайтесь сами, вам теж треба... А ми так... Іван, поїдемо!

Їй здається, що робітники догадуються, чого вони одмовляються, і їй стає ніяково — і жаль їх, і соромно-соромно. Але вона хутко біжить до брички, вилізає й хапа в руки віжки. Іван теж вистрибує за нею. Гликерія озирається й бачить, що другі екипажі вже рушили й повертають чогось до лісу, а на тому місці стоять заробітчане з одіжкою в руках і очевидячки балакають між собою.

— Прощайте! — повертаючи коней до лісу, кидає Гликерія до робітників.

— Щасливо... Прощавайте... Спасибі вам... Хай вам... од Бога... Спасителі наші — чується від них, але Гликерії чогось вчувається серед цих подяк не то докір якийсь, не то образа...

— Ех, свинство! — бурчить якось алістно Іван.

Гликерія бє віжками коней, і екипаж легко, нечутно котиться до лісу. Вітер дме їм у спину, рве капелюхи, які вони мусять придержувати руками; ліс шумить і з погрозою хитає їм назустріч настобурченим віттям, мов остерегаючи їх.

В лісі не так віє вітер, але темніше, більше шуму й страшніше. Під високими, густими дубами стоять вже передні екипажі, а з-під них чується жіночий і чоловічий сміх, гомін, крики.

Гликерія вибірає густий дуб і зупиняється.

— І ми під бричку? — питає вона у Івана.

— А як коні злякаються й понесуть?

— Семен!! — кричить вона. — Семен!!

Десь глухо одзивається Семен, і не дуже то хутко чорніє його постать серед дерев.

— Сюди, сюди!... Та скоріше!... Держи коней, бо ми заліземо під бричку. — Семен у своєму чекмені уже. Він бере коней за подводдя і мовчки (видко, незавдовлено) застигає біля них. Гликерія поспішно, нервово бере з брички килим, який був на сідінні, свою кофту, зонтик, пальто і подає Іванові, який вже сидить під бричкою. Умощуються.

— Цілі барикади, — тихо говорить Іван, виставляючи перед себе зонтик. Гликерія мовчить і слухає. Десь над ними в-горі щось гуркотить, і їй здається, що вона сидить під мостом, а над головою у неї по дошках мосту котяться великі, важкі вози. Сидіти трохи незручно, тісно, але за те як гарно, як затишно. Вона чує, як Іванова рука ніжно, тихо обніма її за стан, злегка притулює до себе й замірає.

— Хороша моя... — чується ласкавий, милий, ледве чутний голос, і рука на стані щільніше пригорта її до свого теплого, любого тіла

— Тобі не холодно?... — питає вона, щоб сказати щонебудь, і голос у неї виходить теж ласкавий і мягкий. Іван сміється, потім бере її руку, підносить до губ і застигає. А губи йому такі гарячі, що Гликерії аж холодно-солодко якось замірає у грудях і стає чогось страшно.

„Ррра́к-рак-рак-рак!... — раптом тріщить над головою.

„Вву-у!.. фрр... фі-і-і! — лютує щось круг них у вітях, на землі, за бричкою.

— Як гарно! — шепче Гликерія, стискаючи Іванову руку, потім трохи мовчить і ще тихше питається.

— Ти не сердишся?... Я така дурна, божевільна...

Іван знов тихо цілує руку, і Гликерії здається, що від його гарячих губ і мягких усів через руку проходить до неї в серце щось мирне, спокійне, ніжне. Воно росходиться там, гріє груди і так солодко стоїть по всій істоті.

— Тпрру!... Стій... Бодай ти камінем стала!... — чується Семенів голос, а за ним:

— Вжжж... Фрр... ру-у-у!...

Над головою щось з страшенним тріском лускає і роскочується по небу, мов хто покотив великі гирі по мосту. Гликерія й Іван аж здригуються і притулюються ще щільніше одне до одного. Потім стихає, і чути, як по лісі проходить якийсь масівний, поважний, рівний шум.

— Дощ... — шепоче Гликерія. — Змоче нас...

— „Вітер висуше“... — заспокоює Іван словами робітника і змовкає.

„А у тих нема бричок“, — думається Гликерії, але жалю в грудях нема вже, тільки стає якось ніяково й важко, як у чоловіка, котрий десь або набрехав багато, або вкрав щось і щасливо утік звідти.

— Філософія... — іронічно й трохи сумно говорить Іван. — Що можуть сказати тут Канти, Лейбніци, Гегелі для сіх людей... Яка тут філософія, коли тебе пече сонце

мочить дощ, мучить голод, кривдять люде... Яка тут, спитатись, може буть філософія, коли твоє життя складається з одних неприємних переживань?... Який тут може бути категоричний імператив, абсолют, коли в тебе категорично вимагає черево їсти?... Філософія життя, філософія моралі, краси... Ні, ти дай таку філософію, щоб я міг навчити сіх людей бути щасливими... А їх мілійони, тисячі мілійонів!...

Раптом по лісі проходить велитенський шум, тріск, виття, скрип дерев, зонтик з-під їх ніг зривається і вмент щезає десь і в лице їм і на руки холодно бє дощ. Іван поспішно вгортає Гликерію у своє пальто, допомага їй щільніше до себе сісти й укриває ноги килимом. Гликерії стає ще затишніше, ще краще, й хочеться радісно сміятись дріжачим сміхом.

А ліс стогне, виє, як роздратований, страшний звір. При світлі блискавки, яка нагадує Гликерії трамвай, їй видно кудлаті, молоді берестки, які сердито настовбурчили листя і грізно тріпочуть ним. Стає темно. Потім знов блискавка, і видно, як ті ж берестки з розмахом нахиляються до землі, мов бажаючи щось з неї підняти, й, не діставши, одкидаються назад, злістно, безсило тріпочуть кучерявими вітами і знов розхитуються... А старі дуби стоять, стогнуть і неначе з жалем і тугою хитають головами на силкування молодіжи. А там, на мосту, над головою, здається, злетілись дві величезні армії й скажено б'ються. Грюкіт гармат, тупотіння коней, несамовите ревіння, все мішається в страшенний, дужий концерт, де можна чути й шепотіння пекельної злости, й грюкіт гніву, й виття болю й ненависти, і страх, і дужий, радісний поклик до бою і повне одчаю й муки знесилля. Бій не змовкає і кров потоками дощу ллється на ліс, прориває листя,

стікає на бричку й починає капати за шию й на голову Гликерії.

— Чудово!... Пекельно чудово! — давить їй холодними пальцями руки Іван. — Хочеться битись, кричати... Ух!

Він скажено пригорта її до себе, дріжить весь і починає цілувати щоки, очі, ніс, губи. Гликерія сміється, але замірає вся під напливом чуття й почуває якусь вагу, приємну вагу, і безсилість в руках і ногах.

— Годі, любий, годі, — шепоче вона.

„Вжж... фрр... фі-і-і!“

— Ліко!... Я живу! — важко дихає Іван. — Ах, як я зараз живу!... Могуче, дуже... Тепер би я на ввесь світ пінив сам один!... Битись, боротись, мучитись... Ліко!

Гликерії ще більша, ще солодча вага налягає на всю істоту і зовсім не хочеться ні битись, ні страждати.

— А я ні... — прихиляється вона рукою до його плеча.— От-так сиділа б, слухала бурю і... може б плакала... Щасливо тільки плакала!... Хай собі там буря, а у мене так тихо, так мирно... Справжній контраст!... І з тобою...

Вмить її згадується „вередування“, і сором гостро коле в серце.

— Ваню! — з усиллям каже вона.

— Я.

— Хочу прохати в тебе вибачення...

— О, прошу. — жартівливо говорить він.

— Ні, Ваню, не смійся... Я знаю, що я образила всіх... і тебе... Я знаю. Але мені було тяжко. Мені здавалось, що ти не вважаєш на мене, що мене ніхто не любить, що сміються з мене. Ця Катя... Потім, потім я думала, що ти сватаєш мене... так... Ні, не треба... Я дурна, скажена... Прости, Ваню... Я більше не буду... така... Прощаєш?

Замість одповіді він знов хапа її в обійми і між поцілунками говорить:

— Прощаю... Прощаю... Люблю... Чуєш?

— Любиш? — встигає вона спитати. — За що?

— За те, що ти... жива, що ти не вимуштрована істота, а людина... За силу твою, за... все!... Правда, дика трохи, але, знаєш, я тобі скажу...

І він говорить їй. Буря потроху меншає. На мосту стихає, вітер втомився й не крутить деревом, тільки дощ ще з більшим шумом пада на ліс. Іван теж помалу заспокоюється і, поклавши голову Гликерії собі на плече, мягко проводить їй теплою рукою по щоці. А їй і неприємно від цього, бо знає, що він повинен своїми чуткими, ніжними пальцями почувать її рідке ряботиння, і якось душно й солодко, й досадно чогось. Вона притуляє його голову до себе й, закривши очі, починає палко цілувати. Скільки проходить часу так, вона не знає.

— Годі, кицю, годі вже!... Пора вилізати... Дощу вже немає... — чує вона Іванів голос і наче прокидається. Знявши з його шиї руку, вона глибоко, з дріжанням зітхає й проводить рукою по лиці. А воно таке гаряче, ніби вона не проти вітру сиділа, а проти якого полумя.

Дощу вже справді немає і в лісі видніше трохи. Десь за дубами чути знову сміх, балачки, перегукування.

— Іван Васильович! — чується Катін голос. — Де ви? Го-го!... До-дому!

— Холодно, Ліко, надінь моє пальто, — говорить Іван, сідаючи біля неї. — Вохко, застудишся...

— Ні... — вяло бовкає вона і бере в руки віжки. Вона зовсім не почуває ні холоду, ні вохкости, — їй душно, чогось тяжко, чогось сумно, хочеться плакать.

Знов рушають, тільки попереду їде Семен, який показує всім дорогу. Берестки знов чіпляються за одіж, за бричку і наче плачуть, прощаючись з гостями й обсипаючи їх краплями дощу. Повітря легке, свіже, бадьоре.

— А тих вже немає... — ліниво промовляє Гликерія, виїзжаюки на шлях і дивлячись на те місце, де стояли робітники. Там тихо. І тихо скрізь навкруги. Сірий шлях зробився чорним і виразно темніє довгою смугою серед хлібів, що здаються тепер сірими. Небо наче поширшало, піднялося далі в гору і сміється своїми зорями.

Коні задоволено пирхають, клацають упряжжю й копитами; попереду чується легкий сміх і гомін з екипажів; дме ледве помітний вітер від прудкої їзди. Все спочиває від лютого бою. Степ, як притомлений велетень, дихає рівно і спокійно і віє безмежною силою. Ледве помітні, покриті хлібами могили пливуть і ховаються позаду; тихо, вільно.

— Який контраст з бурею... — ледве чутно каже Іван. — Здається, або то був тільки сон, або це... Але як гарно від ціх снів!... Не дай Боже все життя жити цим покоєм, або тією бурею...

Гликерія раптом притуляє з віжками руку до лиця й починає, сама не знаючи чого, гірко плакати. Іван змовкає й якийсь мент здивовано мовчить.

— От-тобі й маєш! — нарешті говорить він. — Чого це? Що з тобою, Ліко, голубко?

— Так... не знаю... Нічого... Я зараз... — схлипує вона.

— Ну, годі ж, годі...

Він бере її за руки й, ніжно втішаючи, хоче одірвати їх од лиця. І голос його такий стурбований, ніжний, добрий, нагадує покійницю-матір, і їй ще більш хочеться плакать від нього.

З боків шляху темніють якісь постати. Вони зупиняються і стоять, очевидячки, поки проїдуть. Коли екипаж рівняється з ними, вони скидають капелюхи й уклоняються.

— А от і полтавці наші... — каже Іван. — Ну, буде вже... Знервувалась ти дуже... Вони уклоняються нам.

Постаті щось говорять навіть, але не чути добре, бо вони ніби одстрибують за екипаж, а замість тих вже стоять нові, теж з клунками і якимись палицями на плечах і, теж уклонившись, зникають за бричкою. І так довго, довго... Вони стоять по одному, й групами, з клунками й без клунків, змочені, з присталою до тіла сорочкою, голодні, зморені, й низько вклоняються екипажам і коням, які мов тікають від їх.

— Який глум... — сумно говорить Іван.

— Ах, дай ти мені спокій з ними! — вмить якось злісно скрикує Гликерія. — „Глум, глум!“ Наче я винна, або можу зробить що... А, дай спокій!

Вона бє коней, наганяє передні екіпажі, випережа їх і... натикається на „них“. „Вони“ рухаються, але, зачувши стукіт, зупиняються, одступаючи на бік і, впізнавши „благодітелів“, зкидають капелюхи й уклоняються. Але Гликерія не бачить, не хоче бачити їх.

— З дороги там!! — кричить вона різким голосом і що дужче бє коней. Постаті ніби біжать назустріч, миготять, зникають позаду, але краю, здається, немає їм. Чи від прудкої їзди, чи від цих людей, чи від чого другого, Гликерії починає рости в грудях щось дике, гостре, скажене. Вона раптом по-кучерськи підводиться, змахує рукою, дико скрикує, й коні, як віхор, підхоплюють бричку, витягають спини й скаженно несуться вперед.

„Вжожж“... свище їй в ухах.

— Ліко!!... Ліко!!... — чує вона зляканий Іванів голос; але дике ще більш розростається в грудях, розпира їх і рветься з них буйним криком на волю. Й вона чує, що, коли вона крикне, то це буде такий крик, що не тільки коней, але й людей перелякає. Постатей вже не видно на шляху, але Гликерія знов підводиться, знов змахує рукою і регочучи

одкидається на спинку сідіння. Іван щось говорить, кричить, але шум і свист такий в вухах, що нічого не можна розібрати. А коні летять, а гриви їм мають по вітру й через це надають вигляд поскаженілих; бричка здригується, підстрибує на вибоїнах, в лице летять з колес і копит грудки мокрої землі, дух захоплює, і тільки чути страшенний вітер в ушах, стукіт копит та торохтіння брички. Іван уже мовчить і, міцно здавивши за лікоть Гликерію, сидить без капелюха, і чуб у нього так смішно літа на всі боки.

Десь далеко починають миготіти вогні. Спершу два, потім ще один, далі цілий ряд їх, нарешті вони вже вкривають всю долину; сині, як засвічені сірники, зелені, жовті, червоні, вони то спокійно горять, то моргають, то ховаються, то знов виникають.

Гликерія починає здержувати коней.

— Що, гарно? — весело повертається вона до Івана.

— Страшенно гарно... Тільки я спершу думав, що нас коні понесли...

— Ого! — з гордістю сміється вона. — Менѐ не понесуть... Тш-ш-ш... Вони мене люблять... і слухаються. Тш-ш, Соколе... Сокіл і Орел... Я їх скажено люблю... Тш-ш-ш...

Вогні наближаються; деякі ховаються, деякі більшають, видно вже високі димарі фабрик і заводів.

— А наші десь позаду зостались... — говорить Гликерія. — Ну, треба б паїньками: місто вже... Дай мені мій капелюх...

Іван підняла з дна брички, куди вона кинула, ще виїхавши з лісу, капелюх, і подає їй.

Починаються якісь тини, пустирі, проїзжають повз якісь землянки і мало не переїзжають свиню з поросятами; гавкають собаки, десь грають на гармонії, хтось лається;

в повітрі стоїть запах спаленого пір'я, гною й ще чогось печеного.

— От і місто... — говорить, зітхаючи Іван. — Землянки, міщанські хатки, поросята, поліцейські, плата за квартиру, кумасі, пересуди, — дрібно, поганенько... — і який контраст з тим покоєм степу, природи, тої бурі, повний, суцільний!.. Контрасти, контрасти, контрасти!...

Т-во „ДЗВІН“ у Київі

випустило в 1919 році такі

твори В. Винниченка:

Том I. Краса і сила та инші оповідання.

Том II. Голота й инші оповідання.

Том III. Боротьба й инші оповідання.

Том IV. Кузь та Грицунь і инші оповідання.

Том V. Історія Якимового будинку й инші оповідання.

Том VI. Рівновага. (Роман з життя еміґрантів.)

Том VII. По-Свій. (Повість.)

Том VIII. Божки. (Продовження повісти „По-Свій“.)

Том IX. Босяк і инші оповідання.

Том X. Хочу й инші оповідання.

Том XI. Записки Кирпатого Мефістофеля й инші оповідання.

Том XII. Олаф Стефензон і инші оповідання.

Том XIII. Молода кров і инші песи.

Том XIV. Брехня й инші песи.

Том XV. Панна Мара й инші песи.

Головний склад Товариства „ДЗВІН“ у Київі,
Бесарабська площа Ч. 2.

Товариство „Дзвін“

має контору і головний склад видань у Ки
Бесарабська площа число 2.

Хто хоче замовляти більшу кількість книг і підручників
продажу, шкіл та бібліотек, має звернутись з замовлення
по такій адресі:
Київ, Бесарабська площа ч. 2, Товариство „Дзвін.

Приймаються замовлення на складання бібліотек
урядових інституцій, земств, товариств, початкових і
редніх шкіл. Бібліотеки складаються під доглядом педаго
і знавців сеї справи.

Замовлення виконуються по можливості скоро й акура
Книгарням і земствам звичайний опуст (знижка).
Пересилка на рахунок покупця.

Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Київі

має до продажу всі українські книжки, які вийшли і
ходять на Україні і за кордоном. При книгарні постій
вистава новин літератури. Замовлення виконуються негай
Адреса книгарні:
Київ, В. Володимирська ул. ч. 48, Книгарня Т-ва „Дзві

Українська Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Харков

має на складі всі видання „Дзвону“ і „Українськ
Школи“ і є головним складом для Слобідської Украї
Книгарня „Дзвін“ у Харкові має в продажу всі українс
книжки, які виходять на Україні і за кордоном.
Всі підручники для шкіл нижчих і середніх можна одержув
з Харківської книгарні „Дзвін.“
Замовлення виконуються негайно.
Адреса:
Харків, Петровський пров. 18, Українськ
книгарня „Дзвін“.

Ціна 2 Гривні

8 3 56 EK

617167
Vinnichenko, Volodimir
Контрасти
«Title transliterated: Kontrasti»
LU
V7875kont

NAME OF BORROWER
DATE

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED